

IJTIMOYIY-TARIXIY OMILLAR VA MUSIQA JANRLARINING SHAKLLANISHI

Muslima Yoqubova Uchqunjon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti pedagogika fakulteti
Musika ta'lim yo'nalishi talabasi
muslimayoqubova92@gmail.com

Kosimov Abdulaziz Durdikulovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim"
kafedrası Katta o'qituvchisi, dotsent v/b.

Abdulazizkosimov90@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19843564>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 24-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 26-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 28-aprel 2026 yil

KEY WORDS

*musika, janr, tarix, jamiyat,
madaniyat, folklor, urbanizatsiya,
globallashuv, san'at,
musiqashunoslik.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada ijtimoiy-tarixiy omillarning musika janrlarining shakllanishi va rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Jamiyat taraqqiyoti, siyosiy tuzumlar, diniy qarashlar, iqtisodiy munosabatlar, urbanizatsiya jarayonlari hamda madaniy almashinuvlarning musiqiy janrlar evolyutsiyasidagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy, tahliliy va tavsifiy metodlardan foydalanildi. Natijalarga ko'ra, musika janrlari tabiiy ravishda emas, balki muayyan tarixiy ehtiyojlar, ijtimoiy talablar va madaniy muhit asosida shakllangan. Har bir davr o'zining badiiy estetik talabi asosida yangi musiqiy janrlarni yuzaga keltirgan. Zamonaviy globallashuv sharoitida esa janrlar o'rtasidagi chegaralar nisbiylashib, sintezlashgan yangi yo'nalishlar paydo bo'lmoqda. Tadqiqot xulosalari musika tarixi va madaniyatshunoslik fanlari uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Musika insoniyat taraqqiyoti bilan birga shakllangan eng qadimiy san'at turlaridan biridir. U insonning ruhiy kechinmalari, jamoaviy hissiyotlari, diniy e'tiqodi, mehnat faoliyati va estetik qarashlarini ifodalovchi vosita sifatida qadimdan mavjud bo'lgan. Musika hech qachon jamiyatdan tashqarida rivojlanmagan. Aksincha, har bir tarixiy davrning siyosiy, iqtisodiy va madaniy sharoiti musiqaning mazmuni, shakli va janriy xususiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli musika janrlarini o'rganishda ularning faqat badiiy tomonlarini emas, balki ijtimoiy-tarixiy ildizlarini ham tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Musika janri deganda muayyan mazmun, shakl, ijro usuli va ijtimoiy vazifaga ega bo'lgan musiqiy tur tushuniladi. Masalan, marosim qo'shiqlari, mehnat qo'shiqlari, harbiy marshlar, opera, simfoniya, maqom, jazz, estrada, rok va elektron musika turli davrlarda shakllangan janrlardir. Ularning paydo bo'lishi tasodifiy emas, balki jamiyat ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Masalan, qadimgi davrda mehnat jarayonlarini yengillashtirish uchun ritmik qo'shiqlar paydo bo'lgan bo'lsa, o'rta asrlarda diniy dunyoqarash ustunligi

sababli ibodat va ruhiy poklanishga xizmat qiluvchi musiqa janrlari rivoj topgan. Yangi davrda saroy madaniyatining kuchayishi opera va kamera musiqasining shakllanishiga olib kelgan. Industrial jamiyat va shahar madaniyatining rivojlanishi esa jazz, estrada va ommabop musiqani yuzaga chiqardi.

Mazkur maqolaning maqsadi ijtimoiy-tarixiy omillarning musiqa janrlari shakllanishidagi rolini ilmiy jihatdan yoritish, turli tarixiy bosqichlarda musiqiy janrlarning qanday paydo bo'lganini tahlil qilish hamda zamonaviy davrdagi janriy o'zgarishlarni ko'rsatishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tarixiylik prinsipi asosiy metodologik yondashuv sifatida qo'llanildi. Ushbu yondashuv orqali musiqa janrlarining turli tarixiy davrlarda shakllanish bosqichlari ketma-ket tahlil qilindi. Ibtidoiy jamiyat, qadimgi sivilizatsiyalar, o'rta asrlar, Uyg'onish davri, industrial jamiyat va zamonaviy globallashuv bosqichlari alohida o'rganildi.

Qiyosiy metod asosida Sharq va G'arb musiqiy madaniyatidagi janr shakllanish jarayonlari taqqoslandi. O'zbek, turkiy va Sharq musiqasidagi maqom, doston, lapar, yalla kabi janrlar Yevropa musiqasidagi simfoniya, opera, kantata, sonata singari shakllar bilan qiyosiy tahlil qilindi.

Sotsiokultural metod yordamida jamiyatning siyosiy tuzumi, iqtisodiy hayoti, diniy qarashlari va ma'naviy qadriyatlarining musiqa rivojiga ta'siri o'rganildi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari va media vositalarining yangi janrlar yuzaga kelishidagi roli ham nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, musiqa janrlarining shakllanishi bevosita ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lgan. Eng qadimgi davrlarda musiqa mehnat, marosim va jamoaviy birlik vositasi sifatida mavjud bo'lgan. Odamlar ov qilish, dehqonchilik, qurilish yoki jangovar tayyorgarlik jarayonida ritmik qo'shiqlardan foydalanganlar. Bu jarayonda janrning estetik vazifasidan ko'ra amaliy vazifasi ustun bo'lgan.

Qadimgi Misr, Yunoniston, Hindiston va Markaziy Osiyo hududlarida musiqa diniy marosimlar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Ibodat qo'shiqlari, madhiyalar va marosim kuylarining shakllanishi diniy dunyoqarash ta'sirida yuz bergan. Ayniqsa, Yunonistonda musiqa teatr san'ati bilan uyg'unlashib, tragediya va drama janrlarining tarkibiy qismiga aylangan.

O'rta asrlarda feodal tuzum va diniy institutlarning kuchayishi natijasida saroy va diniy musiqa parallel ravishda rivojlandi. G'arbda cherkov musiqasi, xor ijrochiligi va gregorian qo'shiqlari keng tarqaldi. Sharqda esa maqom san'ati, hofizlik, dostonchilik va sozandachilik an'analari takomillashdi. Bu davrda musiqa janrlari professional maktablar orqali avloddan avlodga o'tdi.

Uyg'onish va yangi davr natijalari shuni ko'rsatadiki, inson shaxsiga bo'lgan qiziqish ortishi bilan dunyoviy musiqa janrlari rivojlandi. Opera, balet, sonata va simfoniya kabi murakkab janrlar saroy madaniyati, teatr san'ati va professional bastakorlik maktablari ta'sirida shakllandi. Bu davrda musiqaning estetik va badiiy funksiyasi kuchaydi.

XIX asr sanoatlashuv jarayoni va shaharlar kengayishi natijasida ommaviy auditoriyaga mo'ljallangan musiqa janrlari yuzaga keldi. Konsert zallari, teatrlar va ommaviy tomoshalar

sonining ortishi romantik simfoniya, estrada qo'shiqlari va xalqona sahna musiqasining rivojlanishiga olib keldi.

XX asr natijalari esa texnologiyaning musiqaga ulkan ta'sirini ko'rsatdi. Radio, gramplastinka, kino va televideniye orqali jazz, blues, rok, pop va rep kabi janrlar tez tarqaldi. Endilikda janrlar milliy chegaralardan chiqib, global miqyosda ommalasha boshladi.

XXI asrda esa internet, sun'iy intellekt, raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar yangi janrlar shakllanishini tezlashtirdi. Elektron musiqa, remix madaniyati, etno-fusion, indie pop va multimedia loyihalar bunga misol bo'la oladi.

Muhokama

Natijalar asosida aytish mumkinki, musiqa janrlarining shakllanishi hech qachon faqat ichki badiiy qonuniyatlarga tayanmagan. Har bir janr muayyan jamiyatning tarixiy ehtiyoji va madaniy muhitiga javoban yuzaga kelgan. Masalan, harbiy marsh janri davlat tuzumlari va armiya tizimining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lsa, mehnat qo'shiqlari ishlab chiqarish faoliyati bilan uzviy aloqadordir.

Maqom janrining yuksalishi Sharq saroy madaniyati, ilm-fan va adabiyot ravnaqi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Chunki murakkab maqom tizimlari professional musiqachilar, shoirlar va ilm ahli faoliyat yuritgan muhitda shakllangan. Demak, yuksak janrlarning paydo bo'lishi uchun ma'lum intellektual va madaniy makon zarur.

Jazz musiqasi esa boshqa bir tarixiy misoldir. U afro-amerikalik aholining ijtimoiy kurashi, migratsiya jarayonlari va shahar madaniyati natijasida vujudga kelgan. Rok musiqasi yoshlar submadaniyati, erkinlik g'oyalari va ommaviy madaniyat bilan bog'liq holda shakllandi. Demak, janrlar ba'zan ijtimoiy norozilik yoki avlodlar tafakkurining ifodasiga ham aylanadi.

Bugungi kunda globallashuv jarayoni janr tushunchasini yanada murakkablashtirmoqda. Avvallari klassik, xalq va estrada musiqasi qat'iy chegaralangan bo'lsa, hozir ular o'zaro aralashmoqda. O'zbek milliy kuylariga elektron ritm qo'shilishi, simfonik orkestr bilan estrada ijrochilari chiqishi yoki xalq cholg'ulari bilan jazz ansambllarining uyg'unlashuvi bunga misoldir.

Pedagogik jihatdan bu holat yangi imkoniyatlar yaratadi. Talabalar va o'quvchilar turli janrlarni qiyoslab o'rganish orqali musiqiy tafakkurini kengaytiradi. Shu bilan birga, milliy musiqiy merosni asrab qolish uchun tarixiy janrlarni ilmiy asosda o'rganish zarurati ortmoqda.

Musiqa janrlarini ijtimoiy-tarixiy yondashuv asosida o'rganish san'atni jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda tushunishga yordam beradi. Bu yondashuv musiqani faqat estetik hodisa emas, balki ijtimoiy ong va tarixiy xotira mahsuli sifatida ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa janrlarining shakllanishi jamiyat tarixiy taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab jarayondir. Har bir davrning iqtisodiy tizimi, siyosiy tuzumi, diniy qarashlari, madaniy muhiti va texnologik imkoniyatlari yangi janrlarning paydo bo'lishiga yoki mavjud janrlarning o'zgarishiga sabab bo'lgan.

Qadimgi davrda musiqa ko'proq marosim va mehnat vazifasini bajargan bo'lsa, keyingi bosqichlarda estetik va professional san'at ko'rinishiga aylandi. O'rta asrlarda diniy va saroy musiqasi yetakchi bo'lgan bo'lsa, yangi davrda opera, simfoniya va kamera janrlari rivoj topdi. XX asrda texnologik taraqqiyot ommaviy musiqaning keng tarqalishiga olib keldi. XXI asrda esa raqamli muhit janrlar sintezini jadallashtirmoqda.

Musiqa janrlarini ijtimoiy-tarixiy omillar bilan birgalikda o'rganish milliy madaniyatni chuqur anglash, musiqa ta'limini rivojlantirish va zamonaviy san'at jarayonlarini to'g'ri baholash uchun muhimdir. Kelajakda bu yo'nalish bo'yicha tadqiqotlarni media, sun'iy intellekt va global madaniy almashinuv kontekstida davom ettirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, R. R. Musiqa tarixi va nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2012.
2. Asafyev, B. V. Музыкальная форма как процесс. 2-е изд. Ленинград: Музыка, 1971. 376 с.
3. Nazaykinskiy, E. V. Музыка и общество. Москва: Музыка, 1983. 286 с.
4. Rajabov, I. R. O'zbek maqom san'ati tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2008. 240 b.
5. Taruskin, R. The Oxford History of Western Music. Vols. 1-5. New York: Oxford University Press, 2005.
6. Durdikulovich, K. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING ESHITUV QOBILIYATLARINI HAMDA OVOZINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. IMRAS, 7(4), 204-208.
7. DURDIKULOVICH, K. A. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SAN'AT, MUSIQA VA IJODIY FAOLIYAT ORQALI ESTETIK TARBIYALASH. KONFERENSIYA, 1(1), 333-340.
8. Kosimov, A. (2025). APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MUSIC EDUCATION: FORMATION OF TEACHER COMPETENCE BASED ON SIMULATION AND REFLECTIVE ANALYSIS APPROACHES. International Journal of Artificial Intelligence, 1(3), 159-164.
9. Durdikulovich, A. K. (2025). METHODOLOGY FOR APPLYING SIMULATIVE TECHNOLOGIES IN MUSIC EDUCATION BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 12(02).
10. Durdikulovich, A. K. American Academic publishers, volume 05, issue 02, 2025.
11. Durdikulovich, K. A. APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MUSIC EDUCATION: FORMATION OF TEACHER COMPETENCE BASED ON SIMULATION AND REFLECTIVE ANALYSIS APPROACHES.
12. QIZI, N. M. N. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MA'NAVIY-MA'RIFIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. KONFERENSIYA, 1(1), 394-399.
13. Niyozova, M. N. Q. (2023). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik diagnostikani amalga oshirishda tarbiyachining roli. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 331-335.